

Mina lärofäder

Tillbakablick

AV SVEN LINDMAN

Data: Fil. kand. vid Åbo Akademi 1932, fil. dr där 1937, docent i statskunskap vid ÅA samma år, professor i statskunskap med kommunalkunskap vid ÅA 1942–73, prorektor 1948–54, rektor 1957–62, chef för akademistiftelsens forskningsinstitut 1974–77, universitetets kansler 1978 t o m utgången av 1981.

Jag växte upp i ett naturvetarhem. Min far var experimentalfysiker med elektriska vågor som specialitet. Mina föräldrar hade visserligen starka humanistiska intressen, men ändå blev jag på något vis präglad av uppfattningen att det bara är naturvetenskapen som är "riktig" vetenskap. Det kändes som en förödmjukelse, när jag fann att jag inte var den matematiska begåvningsstyp som en framgång som fysiker hade förutsatt.

I stället studerade jag historia och filosofi för att senare övergå till statsvetenskap. Men innerst inne har jag alltid fört en dialog med mig själv och undrat om inte min utgångstveksamhet inför den samhällsvetenskapliga forskningens värde såsom ren vetenskap inverkat negativt på mina egna prestationer.

När jag sedan under årens lopp något överraskad annoterat ganska markanta erkännanden – såsom hedersdoktorat i Sverige och i hemlandet – har jag sagt mig, att helt på tillfälligheter kan väl detta inte bero, och jag har frågat mig vad det är som i andras ögon gett värde åt det jag åstadkommit. Något enhetligt "livsverk" är det nämligen inte fråga om. Jag har splittrat mig på alltför många ämnen: det parlamentariska styrelsesättet, statsskickets historia, politisk idéhistoria, europeiskt partiväsen, den lokala självstyrelsen.

Det som jag tror varit positivt i min forskning har kanske något att göra med min naturvetarbakgrund, men antagligen mera med intryck under studieåren i Åbo och än mera med impulser från den statsvetarkrets i Uppsala som jag i unga år fick nära förbindelser med, den skytteanska kretsen kring Axel Bruswitz. Vad jag syftar på är

en jordbunden empiri, en speciell tonvikt på det slitsamma och tidsödande insamlandet och uppspårandet av källmaterial (i varje fall när inte krig och stängda arkiv hindrat mig) och en motvilja mot konstruktioner som må te sig intressanta och "stimulerande", men vilkas empiriska underlag är bristfälligt.

Jag sade att jag begynte med studier i historia och filosofi; jag tog högsta betyg i dessa ämnen i min kandidatexamen. Detta betydde bland annat, och framför allt, att jag som huvudlärare i filosofi hade lyckan att få en av den internationella vetenskapens stora gestalter, *Edvard Westermarck* – författaren till "The History of Human Marriage" och "The Origin and Development of the Moral Ideas" – som kombinerade en filosofiprofessur vid Åbo Akademi med Martin White-professuren i sociologi vid London School of Economics. Att ha haft Westermarck till lärare skall jag alltid betrakta såsom en av mitt livs stora upplevelser. Han var en av den moderna socialantropologiens grundläggare, och den del av hans undervisning som gjorde det starkaste intrycket gällde i själva verket mera en socialantropologiskt orienterad sociologi än filosofien i vanlig mening. Hans metod var i stor utsträckning den komparativa, ett sammanställande av seder och föreställningssätt hos folkslag i olika delar av världen. Han och hans likasinnande av den "engelska skolan" (där de stora mästarna var Tylor och Frazer) blev kritiserade för överdrifter i detta avseende, och han var själv långtifrån omedveten om metodens faror. I varje fall gjorde det komparativa grepp som Wes-

termarck på ett fascinerande sätt-utvecklade i sina religionsvetenskapliga föreläsningar under mitt första studieår ett bestående intryck på mig. I min forskning har greppet, överfört på statsvetenskapen, visserligen stannat vid ansatser – närmast i mina studier av vissa drag i europeiskt partiväsen – men min undervisning har, tror jag, tidvis i ganska hög grad präglats därav.

Westermarcks bestående insats låg väl just på det socialantropologiska området. (Hans 1926 utgivna "Ritual and Belief in Morocco" prisades i alla tonarter, och ingen mindre än Malinowski betecknade dess författare som de induktiva metodernas mästare. Det kan dock påpekas att Westermarck här på sätt och vis övergett den komparativa metoden.) Men själv såg han sig kanske främst som moralfilosof. På basen av ett oerhört omfattande empiriskt studium av moralföreställningarna hos olika folk under olika tidsåldrar utvecklade han en relativistisk åskådning av samma slag som Hägerström i Sverige på andra vägar kom fram till: det moraliska omdömet saknar objektiv giltighet, de moraliska värdena är inte absoluta. I mina unga år och långt senare var jag under Westermarcks inflytande helt övertygad om riktigheten härav. När jag i början av fyrtioalet begynte ta upp idéhistoriska (kanske hellre idéanalytiska) ämnen i min statsvetenskapliga forskning, var därför en värderativism i fråga om de politiska idéerna och doktrinerna en så självfallen utgångspunkt, att jag knappast någonsin reflekterade över problem i samband därmed.

Starkt påverkad av den brittiska empiriska traditionen som Westermarck var såg han med ett visst förakt på 1800-talets tyska systembyggare, särskilt Hegel. I sina "Minnen ur mitt liv" berättar han, hur han en gång i Marocko tvekade att rida över en liten flodfåra, som var helt grund, men vars grumliga vatten först gjorde intryck av djup. "Den tyska metafysiken rann mig i hågen", skriver han. Denna nedlåtande inställning fortplantade sig till hans elever, vilket senare skapade vissa begynnelsesvårigheter för mig, när jag gav mig in på studier av 1800-talets politiska idéhistoria i Finland. Samhällstänkandet hos särskilt företrädarna för den "fennomanska" rörelsen i Finland var nämligen länge dominerat av hegelianismen, som tidigt vunnit ett starkt fotfäste på akademiskt håll hos oss (och i Finland spelade akademikerna en helt annan och viktigare roll i politiken än vad fallet var i Sverige). Så småningom och mycket motvilligt har jag via omvägen över studiet av finländsk idéhistoria lärt mig att se på Hegel och vad han stod för med åtskillig fascination.

Den spirituelle frifräsaren *Rolf Lagerborg* var vid den tid jag talar om extraordinarie professor i filosofi, och jag följde troget också med hans undervisning. Den gav intellektuell stimulans, men jag har svårt att se att den skulle ha gett mig impulser på längre sikt i frågor av betydelse för mig som vetenskapsman.

Mina lärare i historia, *Per Olof von Törne* och *Alma Söderhjelm*, var på sina områden goda forskare med internationella kontakter och en viss kosmopolitisk läggning, som var karakteristisk för deras generation av svenskspråkiga intellektuella i Finland, men i jämförelse med den celebre Westermarck var de naturligtvis *dii minores*. Detta hindrar inte, att jag känner mig stå i en stor tacksamhetsskuld särskilt till v. Törne, och jag förebrår mig ofta att jag inte tillräckligt visade honom min uppskattning sålänge han levde. Som föreläsare – och han var en god föreläsare, omsorgsfullt förberedd – tog han med förkärlek upp statsvetenskapligt orienterade ämnen: det svenska (och finländska) statsskickets historiska utveckling och den moderna internationella politiken sedd ur ett invarianssökande perspektiv. Starkt politiskt intresserad som jag var kände jag mig mycket tilltalande av denna väsentliga del av v. Törnens undervisning, och den bidrog på ett antagligen avgörande sätt till att jag efter min kandidatexamen sökte mig över till statsvetenskapen. Det bör här tilläggas, att v. Törne var förordnad att vid sidan av sin egen professur examinera i statskunskap – ett ämne som då var nytt i Finland och närmast företrädades av en professur vid Helsingfors universitet. Detta förklarar delvis inriktningen av hans undervisning.

Retrospektivt förstår jag också hur mycket v. Törnens seminarier med deras koncentration på historisk metodik och källkritik betydde för mig. Och genom v. Törne fick jag lära mig fascinationen i att glöta i arkiv, i att upptäcka och begagna otryckt källmaterial!

Trots den benägenhet för "jordbunden empiri" och den aversion mot lösa konstruktioner som jag i början av denna artikel talte om känner jag också en viss tacksamhet mot v. Törne för att denne inte ville sätta absoluta hinder för (medvetet och klart uttalat) hypotetiska antaganden. När jag 1948 utgav min bok om Johan Jacob Nordströms samhällssyn, tillät jag mig några sådana beträffande Nordströms ungdom, och vips var en kritiker av Weibullska skolan framme och hötte med pekpinnen! Så puristisk tycker jag man inte skall vara.

Om den andra historikern, Alma Söderhjelm, specialist på franska revolutionen, kan jag säga någonting i samma stil som ovan om Rolf Lagerborg. Hennes spontana och tillgängliga väsen – hon hade en stor vänskrets i Sverige – och hennes markerade intresse för sina elever bidrog starkt till känslan av gemenskap med en intellektuell miljö, men ett statsvetarämne hade föga att hämta i hennes personcentrerade undervisning. Hon visade inte mycket förståelse för mitt beslut – sedan jag övergått till statsvetenskapen – att undersöka parlamentarismens tillämpning i Finland. När hon 1936 gav mig sin populärt hållna bok "Av Bonaparternas ätt" – där kapitlet om Andra kejsardömetts tillkomst var ett av de centrala – skrev hon en skämtsam dedikationsvers, där det hette att ropade man ut sig till "diktator – och president – och imperator", så var detta "någonting att hålla i/förmer och fastare än er parlamentariska kakafoni"! Skämtet skall för ingen del missförstås. Alma Söderhjelm hatade Hitler och nazismen. Men detta hat var, tror jag, mera besläktat med 20 juli-männens än med deras som kände varmt för den parlamentariska demokratin. Denna "tredje ståndpunkt" var ganska utbredd på trettioalet, inte minst i det Frankrike som var Alma Söderhjelm's andliga hemland.

I januari 1934 begav jag mig till Uppsala för att under vårterminen delta i Axel Brusewitz' licentiatseminarier. Detta var början till en långvarig, intim kontakt med den skytteanska kretsen i Uppsala. Praktiskt taget varje år sålänge Brusewitz levde – också under kriget, med permissioner från krigstjänsten – besökte jag Uppsala. Min skrift "Parlamentarismens införande i Finlands statsförfattning" – som 1935 utgavs i den av Brusewitz startade skriftserien – granskades därför i seminariet, och under arbetet på min doktorsavhandling föredrog jag avsnitt därav i Statsvetenskapliga föreningen – för att inte tala om de diskussioner om avhandlingen jag hade med Brusewitz. Den tillkom på hans initiativ, inom ramen för hans stora forskningsprogram gällande parlamentarismen inom och utom Sverige. Ursprungligen hade Finland tilldelats en annan person, men denne avbröt – han blev sedan en känd diplomat – och det tedde sig naturligt för Brusewitz att överlåta ämnet åt mig.

Brusewitz' roll som rådgivare i samband med mitt doktorsarbete är jag den siste att underskatta, men i ärlighetens namn bör jag säga att avhandlingens uppläggning inte helt sammanföll med flertalet andra studier under hans egid. Jag var mera intresserad av systematik än Brusewitz, och följden blev att min avhandling utmynnade i

en ganska omfattande "Systematisk framställning". Idén gillades visserligen av Brusewitz och upptogs senare av Carl-Henrik Höjer i hans avhandling om belgisk parlamentarism, men den föll som sagt något utanför mönstret i övrigt. I detta sammanhang vill jag gärna nämna, att det i fråga om den deskriptiva analysen i de historiska avsnitten var Leif Kihlbergs "Den svenska ministären under ständriksdag och tvåkammersystem" som mer än något annat verk var förebilden för mig. Jag har nyligen i ett annat sammanhang betecknat Kihlbergs arbete som en av de förnämligaste doktorsavhandlingar i statskunskap som någonsin presterats i Sverige, ett omdöme som jag här vill upprepa.

Axel Brusewitz skrev en gång om de politiska partierna, att de "äro faktiska statsorgan, vilka i inflytande framgångsrikt tävla med, icke sällan alldeles skjuta undan de grundlagsbestämda organen". Påpekandet var inte lika trivialt då som det vore nu. Brusewitz' intresse för partiväsendet bidrog antagligen till particentreringen i min doktorsavhandling (även om läsningen av Michels och Ostrogorski påverkat mig i samma riktning), och den gav i sin tur i sinom tid upptakten till de studier över drag i europeiskt partiväsen som jag med vissa avbrott skulle hålla på med i mer än tjugo års tid, men av vilka dessvärre endast brottstycken vid olika tidpunkter, senast i början av sjuttioalet, kunnat fås i ett nödortfött publiceringsdugligt skick. När jag 1948 begynte därmed, visade den gamle Brusewitz en formlig entusiasm för saken. Mellan våra synsätt fanns kanske en viss nyansskillnad: hos mig fanns väl något mera av sociologisk orientering. Det är, för att ta ett exempel, tvivelaktigt om det intresse för smågruppsaktiviteten inom de politiska partierna som jag visat i några på sjuttioalet utgivna skrifter skulle ha väckt något större mått av förståelse hos honom.

Brusewitz saknade dock inte sinne för ett i viss mening sociologiskt inriktat grepp. Det är inte utan att det första intryck jag fick av hans forskarintressen gällde just dylika ting. Omständigheterna fogade det nämligen så, att jag med ett bidrag om Finland medverkade i den undersökning av den sociala sammansättningen hos de nordiska ländernas statsråd som 1934 utarbetades inom hans seminarium. Från principiell synpunkt var detta Brusewitz' initiativ – som efterföljdes av ett annat i samma stil – i all sin anspråkslöshet ganska anmärkningsvärt. Brusewitz var också full av entusiasm för uppslaget. För mig kom det att spela en ganska stor roll; det fäste min uppmärksamhet vid den dåförtiden mycket litet utvecklade kvantitativa metodiken. Ett följande steg blev för mig att

göra bekantskap med Stuart A. Rice's "Quantitative Methods in Politics", och jag sinnssatte mig att vid lämpligt tillfälle ge mig in på undersökningar som byggde på ett dylikt grepp. Som docent anmälde jag för våren 1940 föreläsningar över statistiska metoder i statskunskapen. Men vinterkriget kom emellan, och av föreläsningarna blev intet. När jag 1941 återupptog min undervisning, hade andra ämnen och andra angreppssätt kommit i mitt synfält. Under kommande år initierade jag ibland seminariearbeten med en enkel kvantitativ uppläggning, men de högtflygande planerna hade runnit ut i sanden. Det tycks vara så att 'forskarprofilen' ofta utformas av rena tillfälligheter.

Jag sade nyss, när det var tal om mina Åbointryck, att P. O. v. Törne lade tonvikt på modern internationell politik. När jag vid ankomsten till Uppsala 1934 lät Brusewitz veta att så var fallet och bl a nämnde, att Heinrich Friedjungs "Das Zeitalter des Imperialismus" i tre digra band utgjort en inte oviktig del av den kurs jag tenderat för v. Törne, präglades hans ansiktsuttryck av ett "we are not amused", och när sedan även Kjelléns namn undslapp mig mörknade han synbart. Med sitt avståndstagande från Kjellén stod han främmande för ett statsvetenskapligt studium av internationell politik; Kjelléns sysslande därmed hade synts honom komma journalistiken nära. Brusewitz' ståndpunkt gjorde ett sådant intryck på mig, att jag aldrig, på någon liten artikel när, vågat skriva om internationell politik. Men eftersom betyg i statskunskap hört till diplomatutbildningen i Finland, har jag inte sällan föreläst däröver och funnit ganska stort nöje däri!

En av de många diskussioner jag under årens lopp hade med Brusewitz gällde statskunskapens möjligheter att expandera utanför de ramar som dåförtiden föll sig naturliga för svensk statskunskap, författninglivet och författningshistorien (jämte doktrinhistorien). Nu som tidigare avvisade han bestämt den internationella politiken, men pekade i stället på det väldiga utforskade område *förvaltningen* utgjorde. Samtalet fördes 1942; det var vid samma tidpunkt hans elev Sixten Björkblom framlade sin avhandling om Södermanlands läns landsting. Brusewitz beklagade att han inte kunnat inspirera andra till liknande studier. Detta hade ett speciellt intresse för mig, eftersom den tidigare partiellt 'nedfrysta' professuren i statskunskap i Åbo, som jag speciminerade för, just då höll på att ombildas så att förvaltningsläran (under benämningen kommunalkunskap) fogades till dess område. Det skedde inte utan kontroverser. Jag kände mig uppmuntrad av Bruse-

witz' syn på-saken i-en situation, där egna och andras dubier gjort mig illa till mods. Förvaltningens studium skulle visserligen aldrig bli någon hjärtesak för mig, men under många år försökte jag troget ge en viss undervisning på detta nyttiga gebit, tills jag avlöstes av en biträdande professor.

Vill man bilda sig en uppfattning om Brusewitz' allmänna syn på statskunskapens uppgifter, har man god ledning av en promemoria han 1924 skrev i samband med att den nyinrättade professuren i, som det hette, allmän statslära vid Helsingfors universitet besattes. Jag vill här blott peka på hans kraftiga framhävande av det "genetiska" betraktelsesättet. Huvuduppgiften bör visserligen vara "den nuvarande statsorganisationens undersökning och analyserande". "Men för ett rätt begripande av densamma måste man se den genetiskt, man måste känna dess historiska förutsättningar. Statskunskapen blir således . . . en på samma gång deskriptivt analyserande och historisk vetenskap." När jag tio år senare kom i kontakt med Brusewitz, undgick jag inte att influeras av denna åsikt, så mycket mera som jag redan i Åbo genom Westermarck och v. Törne fått inpräntat i mig vikten av ett genetiskt synsätt. Det intresse jag i min forskning visat för författningshistoria — jag har särskilt på sextioalet mycket sysslat med det finländska statsskickets tillkomst och bakgrund — har nog sina rötter i ungdomsintrycken. Den vetenskapsteoretiska frågan om genetiska förklarings värde hör till dem jag ignorerat — jag kunde i likhet med min avlidne vän, sociologen och polyhistorn K. Rob. V. Wikman helt enkelt säga att jag sysslat med sådant som intresserat mig, och att detta för mig varit en tillräcklig motivering . . .

När jag tänker tillbaka på den betydelse Axel Brusewitz haft för mig som vetenskapsman, är jag helt på det klara med att det inte var den korta tid jag deltog i hans licentiatseminarier som var viktig för mig; avgörande var de många och långa samtalen med honom under de tätt återkommande besöken i Sverige under de följande sexton åren. Ingen annan vetenskapsman har närmelsevis gjort ett sådant intryck på mig via den personliga kontakten, där stor mänsklig charm och vänlighet förenades med fasta åsikter och klara ställningstaganden.

På äldre dagar — såsom "längre hunnen vetenskapsidkare" för att tala i den finländska vetenskapsbyråkratins termer — har jag överhuvud inte haft mycket av personliga kontakter med

fackkolleger utanför den egna universitetskretsen (till vilken jag räknar de bägge universiteten i Åbo). Jag har varit något av en ensam varg. Det är t ex ytterst sällan jag deltagit i kongresser. Om jag bortser från en viss kontakt med kolleger i England, närmast vid London School of Economics, var det egentligen bara under en vistelse i USA 1960 jag fick tillfälle till konfrontation med mera kända utomnordiska företrädare för den politiska vetenskapen. Jag besökte då flera av de bekanta universiteten – såsom Princeton, UCLA, Berkeley, Stanford, Chicago och Columbia – och förde en del diskussioner med bl a Herman Finer, Robert C. North, Dwight Waldo och David B. Truman. Men uppriktigt sagt: inte gav de mycket utöver läsningen av deras skrifter. Ett undantag

var kanske North, vars till dumdristighet gränsande djärvhet i försöken att på kvantitativ väg finna invarianser i stora politiska skeenden gjorde intryck också på en skeptiker.

När det gäller "mina lärare", vill jag till slut säga att jag till dem också räknar en kategori som professorn alltför lätt förbiser: de längre hunna eleverna. Hur skulle informationskedjan kunna hålla utan dem? Efter min pensionering blev min professur, visserligen inte formellt men realiter, delad på två, och jag fick glädjen att se forna elever sitta på dessa lärostolar. Jag har, det är jag mån om att understryka, lärt mig mycket av dem bägge, både som gammal professor och sedan jag blivit emeritus.